

Zoran A. Živković

redovni profesor u penziji, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

PREVODILAC I ZABORAV

Autor osvetljava prevodilačko pregalaštvo profesora Aleksandra Ilića koji je preveo 28 kapitalnih dela češke književnosti i humanistike. Ovaj vid stvaralaštva profesora Ilića najmanje je poznat, iako je najobimniji, a po kvalitetu nipošto ne zaostaje za drugim vidovima.

Ključne reči: prevodilaštvo, češki jezik, češka književnost, češka kultura, zaborav, kreativno pisanje.

Na samom početku kursa kreativnog pisanja, koji sam vodio kao izborni predmet na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu od 2007. do 2017, običavao sam da proverim obaveštenost svojih studenata, kako bih tome prilagodio ono što ću im predavati. Jedno od pitanja koje sam im u ovom smislu postavljao glasilo je: „Koja je poslednja prevedena knjiga koju ste pročitali?“

Već tu su počinjale nevolje. Tek je otprilike jedna trećina polaznika – desetak njih – uspevala da se seti poslednje pročitane prevedene knjige. (Za ostale nije bilo izvesno da li samo ne mogu da se sete ili nikad nisu pročitali neko prevedeno delo...) Na dopunsko pitanje, međutim, ni jedan jedini put nisam dobio odgovor. Doslovno niko od stotinak studenata iz jedanaest pokolenja, koji su se setili poslednje pročitane prevedene knjige, nije upamtio ime njenog prevodioca. Jedna studentkinja čak mi je uzvratila, valjda i nesvesna toga kakvu strahotu izriče: „Ko bi pamtio takve sitnice?“

Upitao bih ih potom da li uopšte znaju za nekog prevodioca. Bilo kog. Muk koji bi usledio rastuživao bi me i zbunjivao. Ova potpuna neobaveštenost još bi se mogla razumeti da sam pitanje postavio negde izvan zdanja Filološkog fakulteta, ljudima drugih struka i obrazovanja koji možda i ne moraju da pamte takve „sitnice“ kao što je prevodiočevo ime, ali krajnje je nepojamna na fakultetu koji upravo školuje buduće prevodioce, a glavina polaznika mog kursa poticala je s katedri za strane jezike.

Mogao sam tu da prekinem propitivanje, sve je bilo jasno u vezi s obaveštenošću mojih studenata, ali rastuženost me je nagonila da još malo nastavim.¹ Zar je moguće, upitao bih ih, da baš nikada

¹ Ova rastuženost sadržala je i tračak lične pogođenosti. I sâm sam sedamdesetak puta bio „sitnica“ s početka knjige, ime prevodioca koje čitaoci čak i ne zaborave, zato što ga uopšte nisu upamtili, sitan ispis s uvodnih strana koje se najčešće preskaču.

niste čuli za gorostasnog Stanislava Vinavera koji ne samo što nam je podario čarobne prevode neprevodivog nego je obogatio srpski jezik mnoštvom sjajnih neologizama? Ili za velikog Branimira Živojinovića koji je srpsku kulturu zauvek zadužio ponajpre virtuoznim prevodima onog najboljeg, a ujedno i prevodilački najizazovnijeg s nemačkog jezika, kao i prevodima Šekspirovih dela, odnosno prevodima dragulja svetske lirike s desetak jezika – da se pomene samo najznačajnije?

Uz to, Branimir Živojinović godinama je predavao upravo na Filološkom fakultetu. Ova okolnost nadahnula bi moje poslednje pitanje, iako je ono bilo suvišno. Iz iskustva sam znao da će ponovo zavladati muk kada upitam studente da li su možda čuli za nekog od slavni profesora iz ne tako davne prošlosti – za jednog Voju Đurića, recimo, Nikolu Miloševića ili Peru Mužijevića – koji su Filološki fakultet i katedru za Opštu književnost uzdigli do nivoa elitne srpske akademske institucije. Neprozirni pokrov zaborava i neznanja brzo i trajno prekriva tragove minulih dana po aulama, slušaonicama, svečanim salama i hodnicima zgrade na Studentskom trgu broj 3...

Kratak tekst koji čitate skroman je prilog nizu sličnih oglada kojih uvaženih kolega koji su se latili pregnuća da ovim zbornikom pokušaju da od zaborava i neznanja otrgnu uspomenu na još jedno veliko ime katedre za Opštu književnost i celog Filološkog fakulteta – na nedavno i prerano preminulog profesora Aleksandra Ilića.

Palo mi je u deo da progovorim nešto o onom vidu naučnog i umetničkog pregalaštva profesora Ilića o kome se – sasvim neopravdano – možda najmanje zna: o njegovom prevodilaštvu. Taj vid, po prirodi svojoj neupadljiv, zbilja je ostao u senci mnogih drugih oblasti kojima se profesor Ilić uspešno bavio. Oni koju su uživali povlasticu da ga lično poznaju sva je prilika da su ga upamtili – znatno pre nego kao prevodioca – kao profesora koji je držao jedinstven kurs o renesansnim poetikama; ili kao pisca niza izvrsnih knjiga o književnosti, među kojima se osobito ističu dve objavljene potkraj autorovog života, kao svojevrсна rekapitulacija njegovih glavnih literarnih interesovanja – *Kavez i slavuj* (2009) i *Od forme do strukture* (2010); napose, kao politički veoma angažovanog intelektualca, koji je prevalio dug put od urednika studentskih časopisa *Student* i *Vidici*, iz doba kada su bili najzabranjiviji, preko prvog glavnog urednika prvog opozicionog lista u Srbiji, obnovljene *Demokratije*, do ambasadora u Republici Češkoj (2001–2005).

Prevodilački rad profesora Ilića protegao se na 43 godine – od 1975, kada mu je, kao tridesetogodišnjaku, izišao prvi prevod, do 2018, kada mu je, nedugo pošto je preminuo, objavljen poslednji. Opus nastao tokom ovog dugog razdoblja sadrži 28 bibliografskih jedinica – uglavnom knjiga.

Posredi su prevodi isključivo sa češkog. Profesor Ilić imao je savršene predispozicije za prevođenje s ovog jezika. Pre svega, bio je bilingvalan – češki mu je bio podjednako maternji kao i srpski. Uz to, raspolagao je eruditskom upućenošću i u češku i u srpsku kulturu u najširem smislu, u rasponu od umetnosti, preko niza humanističkih disciplina, do nauke i politike. Ovi temelji bili su zaloga njegovog vrhunskog prevodilačkog umeća.

Za svakog domaćeg izdavača s kojim je saradivao on je bio idealan saradnik. Izdavači ga nisu pozivali na uobičajenu saradnju, tako što bi mu ponudili da prevede neko delo koje su sami odabrali. On je bio taj koji im je otkrivao velike češke autore još nepoznate kod nas ili još neobjavljena dela pisaca koji su ovde već bili uvedeni. Osim toga, neretko je prevodu dodavao prigodan predgovor ili pogovor, kojima je tumačio ili istorijski i kulturno kontekstualizovao dato delo, učinivši ga tako pristupačnijim ovdašnjem čitaocu. Konačno, uspevao je, takođe počesto, da obezbedi novac iz raznih fondova za podsticanje prevođenja dela čeških autora, bez čega teško da bi se ta dela ikada pojavila u srpskom izdanju. U saradnji s profesorom Ilićem ovdašnjim izdavačima preostajalo je samo da se pozabave tehničkim poslom pripreme za štampu i štampanja. Tu gotovo da čak ni uobičajena lektura nije bila neophodna.

Nekom neupućenom moglo bi se učiniti da 28 bibliografskih jedinica i nije bog zna koliko. Viđene na nekoj velikoj polici one bi zauzele tek jedan mali odeljak. No, da bi taj „mali odeljak“ nastao bilo je ponajpre neophodno uložiti ogromno prevodilačko vreme. Naraštajima koji odrastaju uz „Gugl translejt“ veoma je teško objasniti da do velikih prevoda ne vode nikakve prečice. Tu se podrazumevaju godine svakodnevnog mukotrpnog rada, požrtvovanja, posvećenosti. Uzmimo da je na prevod jedne knjige profesor Ilić utrošio ne više od pola godine. Prevodio je samo najteže izvornike, prevodio ih je najbolje što se može, pa je ova procena sasvim skromna. Za 28 prevoda bilo mu je, dakle, potrebno 14 godina, odnosno cela trećina njegovog radnog veka.

Okupljene na jednom mestu, knjige koje je preveo profesor Ilić bile bi dragulji u svakoj biblioteci, privatnoj kao i javnoj. Posredstvom njegovog prevodilačkog pera na srpskom se oglasila elita čeških pisaca i intelektualaca: Karel Čapek, Jaroslav Hašek, Bohumil Hrabal, Milan Kundera, Vaclav Havel, Jaroslav Sajfert, Jan Mukaržovski, Jozef Škvorecki, Tomaš Masarik, Vaclav Klaus... – da se pomenu samo najveći među najvećima. Da nije bilo jedinstvenog prevodilačkog poleta i truda profesora Ilića, sasvim je izvesno da bi srpska kultura još dugo – možda i zauvek – ostala uskraćena za izuzetna dela navedenih autora. Imamo mračnu povlasticu da živimo u dobu industrije knjige.

Objavljuje se više nego ikada u istoriji, a kvalitet gotovo svega objavljenog nikada nije bio tako beznadežno srozan na najprizemnije trivijalnosti...

Imali bismo sve razloge da se duboko zabrinemo za vakuum koji je mogao nastati po odlasku profesora Ilića kada je reč o prevođenju velikih dela češke kulture da se on sam nije postarao da ostavi naslednicu. Njegovoj kćerki, gospođici Mariji Ilić, već je objavljeno nekoliko knjiga prevoda, iako je još u mladim prevodilačkim godinama. Ona je takođe bilingvalna i veoma nadarena za prevođenje, a uz to i živi u Češkoj, pa se možemo nadati nastavku dragocenog priliva prevoda dela češke književnosti, osobito savremene.

Moj skroman prilog o prevodilačkom pregalaštvu profesora Aleksandra Ilića mogao bi se vedrije završiti da me poput nekog utvarnog odjeka ne prate reči pomenute studentkinje o imenima prevodilaca kao „sitnicama“ koje niko ne pamti. Kao što me prati onaj muk u slušaonici dok polaznici mog kursa uzalud pokušavaju da se sete bar jednog prevodioca ili jednog od nekadašnjih velikih profesora. Ili dok, hodajući prostorima Fakulteta sada već kao penzionisani profesor, osećam kako me, još za života, neumitno prekriva pokrov zaborava i neznanja...

Uviđanje neumitnosti ovog pokrova setna je mudrost koja se stiće tek u poznom životnom dobu. Uz nju, srećom, ide još jedno uviđanje – da ipak nije svejedno kakav ćemo trag u vremenu ostaviti za sobom. Nema mnogo onih o kojima savremenici i oni što dolaze posle požele da sačine ovakav zbornik. Profesor Aleksandar Ilić dobio je ovom knjigom, od onih koji su ga poznavali i visoko uvažavali, svedočanstvo jače od svakog zaborava – svedočanstvo da nije živio i stvarao uzalud...

Preostaje mi na samom kraju da srdačno zahvalim gospođi Zorici Ilić, udovici pokojnog profesora Ilića, na sveobuhvatnoj bibliografiji njegovih prevoda koju, s njenim cenjenim dopuštenjem, priključujem svom tekstu.

Bibliografija prevoda profesora Aleksandra Ilića

1. *Češki strukturalizam, antologija* (1975). *Český strukturalismus, antologie*. Beograd: *Književna kritika*, 3.
2. Tajge, K. (1977). *Vašar umetnosti*. Teige, Karel, *Jarmark umění*. Beograd: Mladost.
3. Tajge, K. (1981). *Nadrealizam protiv struje*. Teige, K., *Surrealismus proti proudu*. Beograd: *Ideje*, 3/4.
4. Kundera, M. (1981). *Smešne ljubavi*. Kundera, Milan, *Směšné lásky*. Beograd: Prosveta.
5. Kosik, K. (1983). *Dijalektika krize*; Kosik, Karel, *Eseje*. Beograd: Mladost.

6. Sajfert, J. (1984). *Stub kuge*. Seifert, Jaroslav, *Morový sloup*. Beograd: Književna reč.
7. Mukaržovski, J. (1986). *Struktura pesničkog jezika*. Mukařovský, Jan, *Struktura jazyka básnického*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
8. Mukaržovski, J. (1986). *Struktura, funkcija, znak, vrednost*. Mukařovský, J., *Struktura, funkce, znak, hodnota*. Beograd: Nolit.
9. Svitak, I. (1986). *Glavom kroz zid*. Sviták, Ivan, *Hlavou proti zdi*. Beograd: Mladost.
10. Škvorecki, J. (1986). *Bas-saksofon i druge priče o džezu*. Škvorecký, Jozef, *Bassaxofon a jiné povídky*. Beograd: Prosveta.
11. Vodička, F. (1987). *Problemi književne istorije*. Vodička, Felix, *Literární historie*. Beograd: Književna zajednica.
12. Lim A. (1987). *Miloš Forman*. Liehm, Antonín, *Miloš Forman*. Beograd: Institut za film.
13. Havel, V. (1989). *Pisma Olgi*. Havel, Václav, *Dopisy Olze*. Beograd: Prosveta.
14. Havel, V. (1991). *Pazite!* Havel, V., *Pokušení / Asanace*. Gornji Milanovac: Dečje novine.
15. Havel, V. (1991). *Šest drama*. Havel, V., *Divadelní hry*. Beograd: Nolit.
16. Dinstbir, J. (1991). *Sanjarenje o Evropi*. Dienstbier, Jiří, *Snění o Evropě*. Gornji Milanovac: Dečje novine.
17. Klaus, V. (1997). *Češki put*. Klaus, Václav, *Česká cesta*. Beograd: Nea.
18. Mukaržovski, J. (1998). *Studije iz estetike i poetike*. Mukařovský, Jan, *Studie z estetiky/ Studije z poetiky*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
19. Čapek, K. (2001). *Zoon politikon*. Čapek, Karel *O věcech obecných čili Zóon politikon*. Beograd: Stubovi kulture.
20. Svitak, I. (2001), *Buji-paji (mraksističke basne)*. Svitak, I., *Hajaja filosofem dialektický materialismus pro školky mateřské*; Beograd: Narodna knjiga.
21. Hašek, J. (2003). *Komandant grada Bugulme*. Hašek, Jaroslav, *Velitelem města Bugulmy*. Beograd: Plato.
22. Klaus, V. (2010), *Evropa i EU*. Klaus, V., *Evropa pohledem politika, pohledem ekonomu*. Beograd: Službeni glasnik.
23. Hašek, J. (2014). *Švejtkovanje*. Hašek, J., *Velitelem města Bugulmy / vybrané povídky*. Prevod Aleksandar i Svetozar Ilić. Beograd: Dereta.
24. Tomaš, M. (2014). *O boljševizmu*. Masaryk, Tomáš Garrigue, *O bolševictví*. Beograd: Zavod za udžbenike.
25. Tomaš, M. (2016). *Nova Evropa*. Masaryk, T. G., *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*. Beograd: Zavod za udžbenike.
26. Škvorecki, J. (2016). *Gorak svet*. Škvorecký J., *Hořkej svět*. Prevod Aleksandar i Svetozar Ilić. Beograd: Službeni glasnik.

27. Kundera, M. (2017). *Besmrtnost*. Kundera, M., *Nesmrtelnost*. Laguna: Beograd.
28. Hrabal, B. (2018). *Moritati i legende*. Hrabal, Bohumil, *Morytáty a legendy*. Beograd: Laguna.

Zoran A. Živković

Professor – Retired, University of Belgrade, Faculty of Philology

The Translator and Oblivion

– Summary –

The author strives to shed some light on the prolificacy of Professor Aleksandar Ilić who translated 28 fundamental works of Czech literature and the humanities. In spite of being the most profuse one, this aspect of Professor Ilić's work is least known to the public. Notwithstanding, its quality is parallel to the rest of his literary engagement.

Key words: translating, Czech language, Czech literature, Czech culture, oblivion, creative writing.